

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ
МИКОЛАЇВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ

МИКОЛАЇВСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ЦЕНТР ТУРИЗМУ,
КРАЄЗНАВСТВА ТА ЕКСКУРСІЙ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

ПОГОДЖЕНО

Протокол засідання науково-методичної
ради Миколаївського обласного Центру
туризму, краєзнавства та екскурсій
учнівської молоді від 30 травня 2019 року

Голова НМР

Т. АНДРІЙЧУК

ЗАТВЕРДЖЕНО

Наказ департаменту освіти і науки
Миколаївської облдержадміністрації

08-08-2019 № 429

Навчальна програма
дослідницько-експериментального напрямку
«Історичне краєзнавство»

Автори:

Кондрашов Віктор Федорович, кандидат історичних наук, керівник наукової секції МАН «Історичне краєзнавство» Миколаївського обласного Центру туризму, краєзнавства та екскурсій учнівської молоді;

Сасюк Сергій Григорович, методист вищої категорії Миколаївського обласного Центру туризму, краєзнавства та екскурсій учнівської молоді, керівник гуртка-методист

Рецензенти:

Погорєлов Анатолій Анатолійович, кандидат історичних наук, доцент кафедри історії МНУ ім. В.О. Сухомлинського

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Краєзнавство займає одне з провідних місць в системі історичної науки . Як галузь знань і навчальна дисципліна воно вивчає історію, теоретичні основи, зміст і методику комплексного дослідження історії певної території. Завдання історичного краєзнавства полягає у вивченні шляхів, закономірностей, форм і методів вивчення історичного розвитку краю, використанні результатів його дослідження в житті суспільства.

Курс історичного краєзнавства має на меті виховати в учнів любов до Батьківщини, поглибити знання з її історії, спонукати до наукової та дослідницької роботи.

Пропонована навчальна програма призначена для слухачів секції «Історичне краєзнавство» Малої академії наук України. Програма відповідає вищому рівню навчання та розрахована на три роки для учнів, як правило, 9-11 класів. Навчання складається з теоретичних та практичних занять у приблизно рівному співвідношенні. На кожний рік навчання передбачається три варіанти навантаження (72, 144, 216 годин).

Курс навчання включає в себе вивчення загальнотеоретичних питань історичного краєзнавства, історії України та рідного краю, ознайомлення слухачів МАН з методикою підготовки науково-дослідницьких робіт.

Особливістю програми є приділення значної уваги науково-дослідницькій роботі учнів та вихованців. Це стимулює розвиток пізнавальної активності, створенню умов для розвитку творчої особистості, допомагає втілювати на практиці отримані знання, вміння та навички.

Виходячи зі змісту роботи секції, програма має завдання:

- оволодіння знаннями з історії України та рідного краю, історичного краєзнавства;
- набуття вмінь та навичок наукових досліджень;
- підготовка та участь у масових заходах з краєзнавства.

Навчально-тематичний план

(І рік навчання)

№ п/п	Назва розділу	Кількість годин		
		Теоретичні заняття	Практичні заняття	Всього
1.	Вступне заняття	4 (8, 12)	4 (8, 12)	8 (16, 24)
2.	Комплексне вивчення рідного краю	4 (8, 12)	4 (8, 12)	8 (16, 24)
3.	Джерела історичного краєзнавства	6 (12, 18)	6 (12, 18)	12 (24, 36)
4.	Пам'ятки історії та культури	4 (8, 12)	4 (8, 12)	8 (16, 24)
5.	Історія рідного краю	6 (12, 18)	6 (12, 18)	12 (24, 36)
6.	Методика підготовки науково-дослідницьких робіт з історії рідного краю	12 (24, 36)	12 (24, 36)	24 (24, 36)
	Всього	36 (72, 108)	36 (72, 108)	72 (144, 216)

Зміст програми

Розділ І. Вступне заняття. Історичне краєзнавство та його становлення.

Історичне краєзнавство як наука. Краєзнавчі матеріали в працях античних авторів. «Повість минулих літ» як джерело з історії східних слов'ян. Описи України періоду середньовіччя. Розвиток історичного краєзнавства в працях Д. Бантиш-Ісаменського, І.Срезневського, П.Куліша, М.Максимовича. Історико-краєзнавча діяльність О.Левицького, В.Антоновича, О.Лазаревського, М.Грушевського, Д.Багалія, Д.Яворницького. Історичне краєзнавство в Українській РСР та на сучасному етапі.

Розділ ІІ. Комплексне вивчення рідного краю

Рідний край у далекому минулому, його кордони, територія населення. Вивчення краєзнавчих об'єктів з історії рідного краю.

Практичні заняття. Вивчення літератури з історії рідного краю. Записи спогадів старожилів та учасників історичних подій. Дослідницька робота з вивчення географічних назв рідного краю. Записи старовинних пісень, обрядів.

Розділ III. Джерела історичного краєзнавства

Речові джерела. Види речових джерел. Археологічні матеріали. Пам'ятники архітектури . Образотворчі джерела. Фотографії, листівки. Письмові джерела. Усні джерела.

Практичні заняття. Екскурсії, походи до місць археологічних розкопок. Вивчення символіки рідного краю.

Розділ V. Пам'ятники історії та культури

Види пам'ятників історії та культури. Державний облік та пам'ятників історії та культури, порядок та умови їх використання. Охорона пам'ятників історії та культури.

Практичні заняття. Вивчення пам'ятників історії та культури. Ознайомлення з законодавством про охорону та використання пам'ятників історії та культури.

Розділ V. Історія рідного краю

Джерела та література з історії Миколаївщини. Перші державні утворення на території краю. Античне місто-держава Ольвія. Природа Миколаївщини часів античності та середньовіччя. Слов'янське населення на території краю. Козацтво на Миколаївщині. Заселення краю у XVIII ст.

Практичні заняття. Екскурсія до Миколаївського обласного краєзнавчого музею. Підготовка рефератів з історії Миколаївщини.

Розділ VI. Методика підготовки науково-дослідницьких робіт з історії рідного краю

Вибір теми наукового дослідження. Підбір джерел та літератури.
Ознайомлення з вимогами до оформлення науково-дослідницьких робіт.

Практичні заняття. Індивідуальні та групові консультації для слухачів секції.

Навчально-тематичний план

(II рік навчання)

№п/п	Назва розділу Вступне заняття	Кількість годин		
		Теоретичні заняття	Практичні заняття	Всього
1.	Вступне заняття	1 (2, 3)		1 (2, 3)
2.	Збирання історико-краєзнавчих матеріалів про рідний край	5 (10, 15)	6 (12, 18)	11 (22, 33)
3.	Записи історико-краєзнавчих спостережень	6 (12, 18)	6 (12, 18)	12 (24, 36)
4.	Організація та проведення історико-краєзнавчих експедицій	6 (12, 18)	6 (12, 18)	12 (24, 36)
5.	Робота краєзнавчого музею навчального закладу	6 (12, 18)	6 (12, 18)	12 (24, 36)
6.	Історія рідного краю	6 (12, 18)	6 (12, 18)	12 (24, 36)
7	Методика підготовки науково-дослідницьких робіт з історії рідного краю	6 (12, 18)	6 (12, 18)	12 (24, 36)
	Всього	36 (72, 108)	36 (72, 108)	72 (144, 216)

Розділ I. Вступне заняття

План роботи та завдання секції на навчальний рік.

Розділ II. Збирання історико-краєзнавчих матеріалів про рідний край

Роль історичного краєзнавства у вивченні культурно-історичних, трудових, духовних традицій українського народу. Шляхи збирання історико-краєзнавчих матеріалів: планомірне, систематичне збирання документів та інших

краєзнавчих пам'яток. Експедиційне збирання, приймання подарунків і випадкових надходжень.

Методи краєзнавчих досліджень рідного краю: літературний, польових спостережень, картографічний, статистичний.

Практичні заняття. Визначення кордонів рідного краю. Робота з літературними джерелами. Встановлення зв'язків з архівами, музеями. Пошук безпосередніх учасників або свідків різних історичних подій. Зустрічі з учасниками подій або їх родичами, записи їх спогадів, обробка листів, документів, фотографій. Вивчення картографічного матеріалу рідного краю.

Розділ III. Записи історико-краєзнавчих спостережень

Практичне значення фіксації спостережень. Точність та історична достовірність записів. Правила фіксування історичних подій. Робота у фондах музеїв., архівах, бібліотеках. Зняття копій з документів.

Практичні заняття. Фіксування історичних подій. Записи спогадів. Робота з першоджерелами. Проведення опитування та інтерв'ю. Ознайомлення з каталогами. Робота у фондах музеїв.

Розділ IV. Організація та проведення історико-краєзнавчих експедицій

Картографічний матеріал району експедиції, її маршрут. Історичні події району експедиції за літературними джерелами, газетними та журнальними матеріалами.

Виконання експедиційних завдань:

- матеріальна культура району експедиції;
- опитування населення про історію району експедиції;
- пошук безпосередніх учасників або очевидців різних історичних подій;
- вивчення фактів або подій за документами архівів, експозиціями музеїв, першоджерелами;

Практичні заняття. Обробка зібраного матеріалу. Опис маршруту експедиції. Зіставлення матеріалів, зібраних під час експедиції, з опублікованими джерелами. Підготовка зібраних матеріалів для передачі до краєзнавчого музею навчального закладу. Оформлення стендів, фотоальбомів, звітів.

Розділ V. Робота краєзнавчого музею навчального закладу

Фонди музею та їх значення. Правила відбору, обліку та зберігання експонатів.

Практичні заняття. Підготовка текстів музейних екскурсій. Експонування зібраних матеріалів. Проведення масових заходів у музеї.

Розділ VI. Історія рідного краю

Господарський розвиток та культура Миколаївщини у XIX – на початку XX ст. Українська національно-демократична революція на території краю. Миколаївщина в період утвердження командно-адміністративної системи. Край у роки Великої Вітчизняної війни. Миколаївщина в повосний період. Миколаївщина на сучасному етапі. Скульптурні та архітектурні пам'ятки рідного краю.

Практичні заняття. Екскурсія до Миколаївського обласного краєзнавчого музею. Підготовка рефератів з історії Миколаївщини.

Розділ VII. Методика підготовки науково-дослідницьких робіт з історії рідного краю

Методи підготовки науково-дослідницьких робіт з історії рідного краю. Вимоги до оформлення науково-дослідницьких робіт.

Практичні заняття. Індивідуальні та групові консультації для слухачів секції. Ознайомлення з попередніми результатами роботи слухачів секції. Обговорення науково-дослідних робіт.

Навчально-тематичний план

(III рік навчання)

№п/п	Назва розділу Вступне заняття	Кількість годин		
		Теоретичні заняття	Практичні заняття	Всього
1.	Вступне заняття	1 (2, 3)		1 (2, 3)
2.	Збирання історико-краєзнавчих матеріалів про рідний край	5 (10, 15)	6 (12, 18)	11 (22, 33)
3.	Історія України (узагальнення та поглиблення знань)	6 (12, 18)	6 (12, 18)	12 (24, 36)
4.	Історія рідного краю (узагальнення та поглиблення знань)	6 (12, 18)	6 (12, 18)	12 (24, 36)
5.	Підготовка науково-дослідницьких робіт з історії рідного краю	6 (12, 18)	12 (24, 36)	18 (36, 54)
6.	Підготовка та участь у масових заходах з краєзнавства	6 (12, 18)	12 (24, 36)	18 (36, 54)
	Всього	30 (60, 90)	42 (84, 126)	72 (144, 216)

Розділ I. Вступне заняття

План роботи та завдання секції на навчальний рік.

Розділ II. Збирання історико-краєзнавчих матеріалів про рідний край

Методи краєзнавчих досліджень рідного краю: літературний, польових спостережень, картографічний, статистичний тощо.

Практичні заняття. Робота з літературними джерелами. Робота з архівами, музеями. Пошук безпосередніх учасників або свідків різних історичних подій. Зустрічі з учасниками подій або їх родичами, записи їх спогадів, обробка листів, документів, фотографій. Вивчення картографічного матеріалу рідного краю.

Розділ III. Історія України (узагальнення та поглиблення знань)

Доісторичний період. Княжа доба. Литовсько-руська доба. Українське козацтво. Українська Козацька Держава. Територія сучасної України у складі Російської імперії (1654–1917). Українські землі у складі Австрійської імперії та Австро-Угорщини. Українська державність у 1917–1922 роках. УРСР у 1922–1941 роках. Землі Західної України у 1921–1939 роках. Україна у роки Великої вітчизняної війни (1941–1945). Україна у 1945–1991 роки. Україна незалежна.

Практичні заняття. Робота з додатковою літературою, картографічним матеріалом. Складання хронологічної таблиці. Виконання тестових та практичних завдань.

Розділ IV. Історія рідного краю (узагальнення та поглиблення знань)

Доісторичний період. Кочові племена Північного Причорномор'я. Давньогрецьке поселення на території Миколаївщини. Рідний край за княжу добу. Поселення литовсько-руської доби. Українське козацтво на Півдні України. Бузькі козаки.

http://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%86%D1%81%D1%82%D0%BE%D1%80%D1%96%D1%8F_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8_.D0.A3.D0.BA.D1.80.D0.B0.D1.97.D0.BD.D1.81.D1.8C.D0.BA.D0.B0_.D0.9A.D0.BE.D0.B7.D0.B0.D1.86.D1.8C.D0.BA.D0.B0_.D0.94.D0.B5.D1.80.D0.B6.D0.B0.D0.B2.D0.B0 Територія сучасної Миколаївської області у складі Російської імперії. Рідний край у 1917–1937 роках. Миколаївська область у 1937–1941 роках.. Миколаївщина у роки Великої вітчизняної війни (1941–1945). Миколаївська область у 1945–1991 роки. Миколаївська область на сучасному етапі.

Практичні заняття. Робота з додатковою літературою, картографічним матеріалом. Складання хронологічної таблиці. Виконання тестових та практичних завдань.

Розділ V. Підготовка науково-дослідницьких робіт з історії рідного краю

Вимоги до оформлення науково-дослідницьких робіт.

Практичні заняття. Індивідуальні та групові консультації для слухачів секції. Ознайомлення з попередніми результатами роботи слухачів секції. Обговорення науково-дослідних робіт.

Розділ VI. Підготовка та участь у масових заходах з краєзнавства

Всеукраїнський конкурс-захист науково-дослідницьких робіт Малої академії наук. Міжнародна учнівська науково-практична конференція учнів-членів МАН «Україна очима молодих». Всеукраїнська (Міжрегіональна) краєзнавча конференція учнівської молоді «Мій рідний край. моя земля очима сучасників». Всеукраїнська науково-краєзнавча конференція учнівської молоді «Південно-Східна Україна: зі стародавності у XXI сторіччя». Всеукраїнська історико-краєзнавча філософська конференція учнівської молоді «Пізнай себе, свій рід, свій нарід». Всеукраїнські тв. обласні краєзнавчі зльоти, змагання, експедиції, операції, конкурси. Інші заходи з краєзнавства.

Практичні заняття. Індивідуальні та групові консультації для слухачів секції. Ознайомлення з попередніми результатами роботи слухачів секції. Ознайомлення з положеннями та умовами проведення масових заходів з краєзнавства. Підготовка і оформлення необхідної документації та матеріалів до масових заходів. Участь у масових заходах з краєзнавства.

Література

1. Ковальова О.Ф. Українська народна творчість Південного Прибужжя. – Миколаїв; 2006.
2. Культура та побут Півдня України за православним народним календарем (Козацькі поселення Миколаївщини): Навчальний посібник з народознавства / Дрізо-Омеляненко В.Я. (керівник), Царельник О.О., Мицик С.В., - Миколаїв, 2007.
3. Легенди та перекази Південного Прибужжя. Укладач – Ковальова О.Ф. - Миколаїв, 2007.
4. Малина Валерій. Народне мистецтво Півдня України. Кінець XIX – початок XX ст...: на матеріалах Миколаївської, Одеської, Херсонської областей – Миколаїв - Херсон, 2002.
5. Миколаївщина: літопис історичних подій. - Миколаїв, 2007.
6. Павлик І.С., Тригуб П.М., Білюк О.В. Історія Миколаївщини. Навчальний посібник для учнів 7 – 11 класів загальноосвітніх шкіл I-III ступенів. - Миколаїв, 1998.
7. Уривалкін О.М. Історичне краєзнавство. Навчальний посібник (2-е видання). – Київ, 2008.
8. Хаєцький О.П. Вивчення символіки рідного краю в туристсько-краєзнавчих об'єднаннях учнівської молоді. Методичний посібник. – Миколаїв, 2008.